

Davor PAUKOVIĆ, Što s komunizmom? Politike povijesti i kultura sjećanja na komunističke zločine u Europskoj uniji i Hrvatskoj, Zagreb, Srednja Europa, 2024, 246 str.

Vatroslav Župančić
vatroslavzupancic@gmail.com

Povjesničar i profesor Sveučilišta u Dubrovniku Davor Pauković javnosti je predstavio svoje novo istraživanje iz područja kulture sjećanja na jedno od najkontroverznijih suvremenih povijesnih razdoblja – razdoblje vladavine komunističkog sustava.

Istraživanje pretočeno u knjigu intrigantnog naslova: »Što s komunizmom?« svojevrsan je poziv čitateljima na raspravu koja se nastoji voditi već više od tri i pol desetljeća, kako u Europi, tako i u Hrvatskoj, ali sada s novim spoznajama i argumentima. Pauković je svjestan svih prijepora kojima je javni prostor znao biti ispunjen kad god se ova tema otvarala u domaćem kontekstu. Prečesto je to bilo samo prigodničarski povodom obljetnica povijesnih događanja i s puno traumatske emocionalnosti. Zato je od početka vidljivo da je autor istraživanju pristupio ozbiljno, vodeći se analitičkim i znanstvenim smjerom. To postaje jasno već u drugom poglavlju pod naslovom: »Teorijske osnove i definiranje pojmova«, gdje su izloženi standardi, koncepti i sredstva koja autor koristi da bi analizirao kulturu sjećanja na komunizam u Europi i u nas. Ovdje je konzultirana vrlo relevantna međunarodna literatura koja obrađuje procese razvoja nacionalnih sjećanja, poput npr. Bernhardove i Kubike komparativne studije napravljene dvadeset godina nakon pada komunizma i provedene u sedamnaest država srednje i istočne Europe. Pauković ovome nadodaje i druge relevantne teoretičare i naslove i na koncu poglavlja ističe ulogu narativa i povijesti i važnost propitivanja odnosa između historije i sjećanja.

Treće poglavlje fokusira se na razmatranja sjećanja na komunističke zločine i pokušaje njihovog normiranja u kontekstu Europske unije. Ovdje autor iznosi najpoznatije primjere institucionalizacije tog sjećanja, poput politički utjecajne: *Rezolucije o potrebi međunarodne osude zločina totalitarnih komunističkih režima u Europi* koju je donijela Parlamentarna skupština Vijeća Europe 2006. godine i *Deklaracije Europskog parlamenta o proglašenju 23. kolovoza europskim Danom sjećanja na žrtve staljinizma i komunizma* iz 2008. godine.

Navode se i izvaninstitucionalne promocije sjećanja poput: *Praške deklaracije* iz 2008. i *Deklaracije o zločinima komunizma* iz 2010. godine. Zajedničko je za sve te deklaracije da su imale različite, ponekad i vrlo oprečne odjeke među društvenim predstavnicima, osobito u spektru nekih političkih opcija. Konkretno doprinos ovom poglavlju autorovo je stavljanje pod istraživačko povećalo dviju studija slučaja: obilježavanje ukrajinskog *Holodomora*, koji je ponovno aktualiziran napadom Rusije na Ukrajinu 2022. godine, te transnacionalno sjećanje na Holokaust čije se obilježavanje mijenjalo tijekom vremena. Autor konstatira da su mediji u ovim raspravama dobili ključnu ulogu u reprodukciji i oblikovanju narativa kulture sjećanja.

Sljedeće poglavlje komparativno pokazuje da je Hrvatska, bez obzira na neke kvazi-demokratske koncesije bivše države – poput samoupravljanja, ipak dijelila identične totalitarne obrasce s komunističkim društvima istočne Europe. Stoga su europske znanstvene rasprave, glede čuvanja i promocije kulture sjećanja na komunizam, i nama relevantne i vrlo korisne.

Međutim, navedene su i specifičnosti hrvatskog i post-jugoslavenskog društva prema kulturi sjećanja. Na prvom mjestu vlasti su brižno promovirale memoriju zasnovanu na partizanskoj pobjedi u Drugom svjetskom ratu. Iz ovih »povijelih zasluga« su zatim – u nedostatku demokratskog – nastojale crpiti svoj simbolički legitimitet. Dodatno je ovaj »osobiti« narativ nadograđivan na protusovjetskom otporu i politici nesvrstanosti. Na koncu je sve bivalo utjelovljeno u kultu »nepogrešivog vođe« koji se promovirao i branio kroz alate represije i indoktrinacije. Smrt Josipa Broza Tita donijela je stanovitu liberalizaciju i nove forme u tumačenjima povijesti sjećanja, gdje je svaka federalna jedinica s vremenom oblikovala vlastite narative.

Kronološko opisivanje hrvatske dinamike tijekom ovog razdoblja informativno je vrlo dobro obrađen dio knjige. Ovdje autor razlaže i uočava osobitosti promoviranja, nijekanja i novog tumačenja kulture sjećanja u Hrvatskoj u usporedbi s primjerima u susjedstvu. Za dubinsko pojašnjenje autor koristi vrijedne doprinose domaćih autora (Čipek, Jakir, Koren, Duda i dr.), ali i stranih znanstvenika (Kirn, Milosavljević i dr.). U dijelu koji obrađuje događaje nakon demokratskih promjena, autor sagledava promjene odnosa koji su zadobili novu dinamiku. Počevši od razdoblja Domovinskog rata preko promjene vlasti 2000. godine, suradnje s Haaškim sudom, polemike oko državnih praznika, Deklaracije Sabora o osudi komunističkih zločina iz 2006. godine, preko »slučaja Perković«, micanja Titove biste iz Predsjedničkih dvora, preimenovanja Trga maršala Tita u Zagrebu i drugih komemoracija čitatelju su vrlo jasno predstavljeni antagonizmi i kontroverze oko kulture sjećanja u Hrvatskoj, ali bez pretjeranih ocjena, što je primjer znanstvene zrelosti koju naša kulturna historija zaslužuje.

Kao svojevrsan vrhunac ovim suvremenim hrvatskim »prijeporima oko sjećanja« djelo iznosi studije slučaja komemoriranja na Bleiburgu i kod jame Ja-

zovke. Na ova dva primjera su vidljive sve proturječnosti društvenoga, političkog i znanstvenog pristupa kulturi sjećanja u Hrvatskoj. Pojmovi poput: *relativizacija*, *viktimizacija*, *revizija*, *politizacija*, *zabrane i zloupotrebe* zauzimale su javni prostor kada se otvaralo pitanje ovih slučajeva. Međutim, primjetno je da je ipak zadnjih godina došlo do blage deeskalacije u tonu i pristupu raspravama o ovim slučajevima, ali i općenito u diskusiji o kulturi sjećanja na komunističke zločine u Hrvatskoj.

Ovakav »blag povjetarac«, koji je zapuhao nakon »vatre i vihora« prošlih desetljeća, pravi je znanstveni *Kairos* – kojega je Pauković znalački uhvatio za čuperak. Knjiga »Što s komunizmom?« studija je visokoga znanstvenog profila, koja u svojem najvažnijem dijelu nije sterilna nego vrlo lako čitljiva, a opet vrlo informativna. Stoga, nakon ove knjige, možemo s optimizmom očekivati obnovu interesa za ovo važno historiografsko područje, ali sada s puno profesionalnijih stajališta. Ova knjiga je izuzetan doprinos znanstvenicima i studentima, ali i svima koji su otvoreni racionalnom i argumentiranom pristupu kulturi sjećanja na komunizam.